

**YİRMİNCİ ASIR TÜRK EDEBİYATI YAZARI DR. OTTO
HACHTMANN'A GÖRE MEHMED ÂKİF****Âdem CEYHAN¹
Yunus CEYHAN²****ÖZ**

Türk şair ve yazarlarının hayat hikâyeleri ve edebî şahsiyetleri hakkında Almanca, Fransızca, Rusça, İngilizce, İtalyanca gibi çeşitli dillerde yayınlar yapıldığı bilinmektedir. Yabancı dillerdeki bu yayınlardan biri de Dr. Otto Hachtmann'ın Die türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts (Yirminci Asır Türk Edebiyatı) adlı Almanca kitapçıdır. 1916'da Leipzig'te yayınlanan bu eserde, on üç Türk şair ve yazarı hakkında bilgi verilmiştir. Kitapta biyografileri yazılan, eserleri ve edebî kişilikleri hakkında bilgi verilen şair ve yazarlar şunlardır: Cenab Şehabeddin, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid, Faik Âli, Yakub Kadri, Mehmed Âkif, Celal Sahir, Ali Canib, Ahmed Hikmet, Halide Edib, Aka Gündüz, Mehmed Emin, Ziya Gökalp.

Ele aldığı şahsiyetlerin hayat hikâyelerini yazarken Nevsâl-i Millî'den faydalandığını belirten Dr. Hachtmann, bazı Türk şair ve yazarları, onların eserleri hakkında tanıtım ve değerlendirmeler yapmış; ayrıca söz konusu kişi ve metinlerle alakalı olarak zaman zaman mukayeselerde bulunmuştur. Bu kitapçığın Türk edebiyatı tarihi araştırmaları bakımından dikkate değer başka bir tarafı, anılan edebî şahsiyetlerin eserlerinden Almanca'ya yapılmış birtakım tercüme hakkında bilgiler de ihtiva etmesidir.

Yazımızda, anılan eserin Mehmed Âkif'le alakalı olan kısmı ele alınıp incelenmiş; bu tanıtım ve değerlendirme bölümünün ardından söz konusu edilen sayfaların Türkçe tercümesi sunulmuştur. Mehmed Âkif hakkında yayınlanan en eski biyografilerden biri sayılabilecek olan bu metinde isabetli tesbitlerin yanında bazı bilgi ve değerlendirme yanlışlarına da rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Otto Hachtmann, Yirminci Asır Türk Edebiyatı, Nevsâl-i Millî, Mehmed Âkif, Safahât.*

---

¹ Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com.

² Berliner Schule für Heilpraktiker (Berlin Şifa Uygulama Okulu) Öğrencisi, ycey79@outlook.de.

**MEHMED ÂKİF: FROM THE PERSPECTIVE OF OTTO
HACHTMANN, AN AUTHOR OF 20th CENTURY TURKISH
LITERATURE**

ABSTRACT

It is widely known that there are publications in various languages such as German, French, Russian, English, and Italian about the biographies and literary personalities of Turkish poets and authors. One of these publications written in a foreign language is Dr. Otto Hachtmann's German booklet named Die Türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts (20th Century Turkish Literature). Published in 1916, Leipzig, this work provides information about thirteen Turkish poets and authors. The poets and authors whose biographies, works and literary personalities appear in the book are as follows: Cenab Şehabeddin, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid, Faik Ali, Yakub Kadri, Mehmed Âkif, Celal Sahir, Ali Canib, Ahmed Hikmet, Halide Edib, Aka Gündüz, Mehmed Emin, and Ziya Gökalp.

Dr. Hachtmann, who stated that he utilized Nevsâl-i Millî as he was writing the biographies of the authors in question, introduced and made comments about some Turkish poets and authors, as well as their works, and he sometimes made comparisons among the people and the texts he dealt with. Another remarkable feature of this booklet with regard to Turkish literary history is that it contains information about a number of works translated into German from the works of the mentioned literary authors.

In this study, the chapter of the aforementioned booklet on Mehmed Âkif has been discussed. After an introductory part with evaluations, Turkish translation of the relevant pages has been presented. In this text, which is considered among the oldest biographies of Mehmed Âkif, there are accurate evaluations as well as mistakes and evaluation errors.

Keywords: *Otto Hachtmann, 20th Century Turkish Literature, Nevsâl-i Millî, Mehmed Âkif, Safahât.*

Giriş

Avrupa ülkelerinde Türk edebiyatı tarihi araştırmalarının merak, tanıma, tanıtmaya gibi ilmî saikler yahut çeşitli menfaatleri hedefleyen siyasî, iktisadî maksatlarla birkaç asır önce başladığı, konuya dair yayınların geçmişten çağımıza yaklaştıkça artış gösterdiği, yirminci asırda ise önceki yüzyıllara nazaran onlarca denebilecek kadar çoğaldığı bilinmektedir. Belli-başlıları topluca gözden geçirildiğinde bunların daha ziyade Almanca, Fransızca, Rusça, İtalyanca, İngilizce vb. dillerde yazıldığı, *Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi, Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi, Yeni Osmanlı Edebiyatı,*

Yeni Türkiye'nin Şairleri gibi adlar taşıdığı görülür.³ Örnek olarak andığımız eser isimlerinden de anlaşılacağı üzere, bu yayınlardan bazıları, Türk veya Osmanlı edebiyatını başlangıcından yazıldığı zaman kadar bütün hâlinde ele alıp tanıtmakta; bazıları ise onun belirli bir devrini konu edinmiş bulunmaktadır. Söz konusu eserler içinde Avusturyalı tarihçi Hammer-Purgstall'ın (1774-1856) *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst* (Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi, I-IV, Pesth, 1836-1838), İskoçyalı şarkiyatçı E. J. W. Gibb'in (1857-1901) *A History of Ottoman Poetry* (Osmanlı Şiir Tarihi, I-VI, Londra, 1900-1909) ve İtalyan şarkiyatçısı ve Türkoloğu Alessio Bombaci'nin (1914-1979) *Storia della letteratura Turca* (Milano, 1956) adlı eseri, hem hacim, hem de muhteva yönünden ayrı bir ehemmiyet taşır. Biz burada, ilkin yüz yıl önce yayınlanan ve adından da anlaşılacağı gibi Türk edebiyatı tarihinin belirli bir zaman dilimini, 1900-1916 yılları arasını söz konusu edinen bir kitapçıktan umumi olarak bahsedecek; sonra onun Mehmed Âkif'e ayrılan sayfaları üzerinde duracağız.

Yeni Türk edebiyatı hakkında yabancı dillerde yayınlanmış eserlerden biri de Dr. Otto Hachtmann'ın *Die türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts* (Yirminci Asır Türk Edebiyatı) adlı Almanca kitapçığıdır. Onun bu eserini ele alıp incelemeye geçmeden önce, hayatı hakkında edinebildiğimiz kadar bilgi vermenin uygun olacağı düşüncesindeyiz:

Otto Wilhelm Hachtmann, 1877'de Seehausen'e bağlı Altmark'da doğdu. Dessau ve Bernburg'da liseye gitti. 1896'da ortaokuldan mezun olarak bölgeden ayrıldı. Bonn ve Göttingen'de modern diller ve Germanistik okudu. 1891 yılında *Graf Julius Heinrich von Soden als Dramatiker* (Bir Dramatist Olarak Graf Julius Heinrich von Soden) konulu tezini yazdı ve 1902'de doktor unvanıyla yüksek okul öğretmenlik lisansını aldı. Wittenberg Melanchthon-Gymnasiumdaki (lisesindeki) eğitim seminerini ve Cothen'deki Friedrichsrealschule'de (Friedrich Ortaokulunda) bir yıllık stajını tamamladıktan sonra 1904 yılında kadroya alındı. Dessau'daki Friedrichsrealschule'de (Friedrich Ortaokulunda) 1905 yılından Friedrichs Gymnasiumda (Friedrich Lisesinde) vazifeye getirildiği 1908 yılına kadar çalıştı.⁴

Türkçe öğrendiği, Türk dili ve edebiyatıyla alâkadar olduğu bilinen Hachtmann'ın çeşitli kitapları yanında, bu konuya dair birkaç

³ Türk edebiyatına dair başlıca yabancı kaynakların listesi için bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Giriş, Ankara 1988, TTK yayını, s. 506-508.

⁴ Otto Hachtmann'ın hayatı hakkında bilgi edinmemize yardımcı olan araştırmacı-yazar Abdülkadir İnaltekin'e teşekkür ederiz.

eseri vardır: *Die türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts*, Leipzig 1916, *Türkisch, wie man es lernt und lehrt. Die Wege zur Erlernung der türkischen Sprache; nebst eine Einführung in die türkische Literatur*, (Türkçe Nasıl Öğrenilir ve Öğretilir? Türk Dilini Öğrenme Yolları ve Türk Edebiyatına Giriş), 1916; *Die Welt des Islams* (İslâm Dünyası), 5, 1917 içinde “Die neure und neueste türkische Literatur”, s. 57-77; *Europäische Kultureinflüsse in der Türkei. Ein literaturgeschichtlicher Versuch* (Avrupa Kültürünün Türkiyedeki Tesirleri- Edebiyat Tarihiyle İlgili Bir Deneme), Berlin 1918.

Dr. Hachtmann'ın *Yirminci Asır Türk Edebiyatı* adlı kitapçığı, Prof. Dr. Paul Horn'un (1863-1908) Almanya'nın Leipzig şehrindeki C. F. Amelangs Verlag isimli yayınevi tarafından 1902'de yapılmış olan *Geschichte der türkischen Moderne* (Yeni Türk Edebiyatı Tarihi) isimli eserinin tamamlayıcısı mahiyetindedir. Çünkü Horn, adı geçen eserinde önce Şinâsî, Ahmed Midhat, Nâmık Kemâl, Abdülhak Hâmid, Mahmud Ekrem, Şems[eddin] Sâmi, Mehmed Tevfik, Muallim Nâcî, Sezâyî, Uşşâkîzâde Hâlid Ziyâ, Ahmed Râsim ve Mehmed Müncî, Hüseyin Rahmi, Vecîhî'yi tanıtmış; sonra “Diğer yazarlar” başlığı altında başka edebî şahsiyetleri kısaca ele almış; piyes yazarlarına “Tiyatro” adı altında temas etmiş; “Genç Şiir” kategorisinde ise devrin şairlerinden bahsetmiştir. Horn, “Modern Türkiye'deki kadınlar” a dair eser telif edenler ve kadın yazarlar hakkında bilgi verdikten sonra bir “Sonsöz”le kitabını tamamlar.⁵

Horn'un bu kitabını basan yayınevinin isteği üzerine böyle bir çalışma yaptığını anlatan Hachtmann'ın söz konusu ettiğimiz eseri de 1916 yılı sonlarında Leipzig'te ve adı geçen yayınevince basılmıştır. 64 sayfadan ibaret kitapçık, yazarın Önsözüyle başlamakta ve “Giriş”in ardından sırasıyla şu şair ve yazarlar hakkında bilgi ihtiva etmektedir: “Cenâb Şehab-ed-din, Mehmed Ra'uf, Hüseyin Cahid, Faik Âli, Ya'kub Kadri, Mehmed 'Âkif, Celal Sahir, Ali Canib, Ahmed Hikmet, Halide Edib Hanım, Aka Gündüz (asıl adı Enis Avni), Mehmed Emin, Ziya Gök Alp”.

Hachtmann, burada Sultan II. Abdülhamid saltanatının son sekiz yılıyla II. Meşrutiyet'in ilk sekiz yılında şiir, hikâye, roman gibi çeşitli edebî türlerde neşretmiş oldukları kitaplar, ayrıca muhtelif

---

⁵ Horn'un bu kitapçığı hk. fazla bilgi için bk. Semran Cengiz, “Alman Şarkiyatçı Paul Horn ve *Geschichte der Türkischen Moderne* (Yeni Türk Edebiyatı Tarihi) Adlı Eseri”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring 2010, p. 1439-1445.

gazete ve dergilerde yayınladıkları mensur veya manzum eserlerle Osmanlı memleketlerinde tanınmış bazı edebî şahsiyetleri bahis konusu etmiştir. Yazar, isimlerin tesbiti sırasında Ahmed Muhyiddin Bey (1892-1923) ve Prof. Dr. Martin Hartmann'ın (1851-1918)⁶ kendisine yol gösterdiğini ifade etmektedir ki, bu kayıt, Alman şarkiyatçıyla Mehmed Âkif tanışıklığı yönünden dikkat çekicidir. Bilindiği gibi, Mehmed Âkif, 1914 yılı Kasım veya Aralık ayından 18 Mart 1915 tarihine kadar resmî vazifeli olarak Berlin'de bulunmuş ve bu sırada meşhur Alman müsteşriki Martin Hartmann'la da tanışıp görüşmüştür. Ancak bu konuda hem Âkif'in Midhat Cemâl'e anlattığı hatıralarından, hem de Hartmann'ın bir arkadaşına yazdığı mektuptan öğrendiğimize göre, şairimizle Alman müsteşrik birbirinden pek hoşlanmamıştır. Almanların yemekleri, siyasetleri ve müsteşriklerini berbat bulan Âkif'le Hartmann'ın tanışıp görüşmelerine dair Mithat Cemâl'den şu bilgileri edinmekteyiz:

“Alman müsteşriklerinin en mühimmi diye adı çıkan bu Hartmann'ı, Akif, Berlinde tanımış. Bu müsteşrik, Türk edebiyatı hakkında, Akif'e bir nevi azametle bir takım umumî lâkırdılar söylemiş. İlim dalaverecilerinin klâsik kuvvetleri olan bu azamet karşısında Akif adamı anlamış. Ve onu umumî mütalealardan hususî rüyetlere çekmiş. Adam, bunun üzerine, en çok Füzulî ile meşgul olduğunu söylemiş; halbuki Füzulî'yi yüzünden bile doğru okuyamamış Akif de, müsteşrike, en çok Füzulî'yi bilmediğini, mutadî olan kısa cümlelerinden biriyle söylemiş. Ancak, müsteşrik, bu konuda amelî bir dirayet göstermiş ve kendisine Füzulî'nin 'Su' kasidesini okutmasını Akif'den rica etmiş.”⁷

Bu nakilden anlaşıldığı üzere Hartmann, Türk edebiyatı hakkında kibirli bir tavırla Mehmed Âkif'e bazı umumi sözler söylemiş. Alman ilim adamının bu konudaki bilgi derecesi hakkında bir fikir edinen Âkif, böyle umumi düşünceler dile getirmek yerine daha hususi bir sahaya gelerek belirli bir Türk şairi veya yazarı hakkında fikir beyan etmesini istemiş. Fakat Hartmann, en çok Fuzulî ile uğraştığını söylemesine rağmen, onun eserini bile doğru düzgün okuyamamıştır... Âkif karşısında başlangıçta gururlu bir tavır takınan, ancak onunla sohbetinin devamında Türk edebiyatı, üstelik en çok meşgul olduğu Türk şairi Fuzulî hakkındaki bilgisizliği ortaya çıkan

⁶ Hartmann'ın hayatı ve yayınları hk. bilgi için bk. Semran Cengiz, “Martin Hartmann ve Şarkiyat Çalışmaları”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 1401-1413.

⁷ Mithat Cemal, *Mehmed Akif*, Semih Lûtfi Kitabevi yayını, İstanbul 1939, s. 200.

Hartmann'ın sonuçta bu görüşmeden pek memnun kalmayacağını ileri sürmek, herhâlde yanlış olmayacaktır...

Hartmann ise, Karl Emil Schabinger von Schowingen adlı arkadaşına gönderdiği 5 Aralık 1914 tarihli mektubunda Şeyh Salih Tunusi ve Mehmed Âkif'le tanışmasını ve onlara dair intibalarını şöyle anlatır. "Bugün, sıra dışı enteresan bir karşılaşma oldu: Size her iki adamı bana getirdiğiniz için teşekkür ederim. Şeyh Salih aslında sıradan birisi değil; zavallı Türkse (Akif) onun tam tersi. (...) Şayet bizim topluluk (Ön Asya Topluluğu Derneği) düzenleyeceği akşamda bu her iki seçkin yabancıyı misafir ederse mükemmel bir etkide bulunurlar düşüncesindeyim. Bugün seminerde beni ziyaret eden Mehmet Akif'le Mehmet Emin üzerine öğretici bir görüşme yaptım. O (Mehmet Akif) yeni zamana ayak uyduramamış Türk dar kafalılığının temsilcisi olarak, eski usullere göre verimsizce çalışmak istemekte... Ne mutlu ki bana oldukça sakin kaldım, sonuçta böyle insanlarla kavgaya etmenin getireceği hiç bir şey yok..."⁸

Bu mektubunda ünlü Türk şairi Âkif hakkında "yeni zamana ayak uyduramamış Türk dar kafalılığının temsilcisi... eski usullere göre verimsizce çalışmak istemekte" gibi menfi fikirlerini yazan Hartmann'ın, iki yıl sonra onu yirminci asır Türk edebiyatına dair bir eserde tanıtılması gerekli edebî şahsiyetlerden saydığı düşünülebilir. Fakat böyle bir kitapta Âkif'e yer verilmesini telkin ve tavsiye eden kişinin Ahmed Muhyiddin olması daha kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Hachtmann, ilkin, şair veya yazarın hayatını, kitabın telif yılı olan 1916'ya kadar hikâye etmekte (bu biyografileri yazarken 1330/1914 senesinde İstanbul'da basılan *Nevsâl-i Millî*'den faydalandığını belirtir), daha sonra o zamana kadar neşretmiş olduğu eserleri ele alıp değerlendirmektedir. I. Dünya Harbi'nin ikinci yılında yayınlanan bu kitapçığın yeni Türk edebiyatı tarihi araştırmaları bakımından dikkate değer bir tarafı da anılan edebî şahsiyetlerin eserlerinden Almanca'ya yapılmış bazı tercümelemler (s. 31-32, 33, 43-45, 49-51) yahut çeviriler hakkında bilgiler (s. 16, 18, 36, 37, 38, 51) ihtiva etmesidir.

Çalışmanın sonunda (s. 57-59) 1916'da yayın sahasında bulunan bazı gazeteler (*Tanîn, İkdâm, Sabah, Tasvîr-i Efkâr, Turan*) ve mecmualar (*Servet-i Fünûn, Türk Yurdu, Mekteb, Genç Kalemler, İslâm Mecmuası, Millî Tetebbu'lar Mecmuası*) da kısaca tanıtılmıştır. Bu

⁸ Kadir Kon, "Birinci Dünya Savaş'ında Osmanlı- Alman İttifakı ve Mehmed Âkif'in Almanya'ya Gidişi", *Mehmet Âkif 100 Yıl Sonra Berlin'de*, Ankara, Mart 2015, s. 64.

bahsin ardından “Bibliyografik Ek” başlığı altında eserin telifi sırasında faydalanılan Türkçe, Almanca, İngilizce ve Rusça sekiz yayın sıralanmıştır. (s. 60) 20. asrın ilk on beş yılında yayınlanan bu eserler, modern Türkiye'nin gelişimi, yeni Osmanlı veya Türk edebiyatı hakkında olup E. J. W. Gibb, Friedrich Giese, Vladimir Aleksandroviç Gordlevski, Martin Hartmann, Theodor Menzel'e aittir. Burada Türkçe kaynak olarak 1330/ 1912⁹ yılına ait *Nevsâl-i Millî*'den sonra Şehabeddin Süleyman'ın *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmânîyye* adlı eseri görülür. “Almanca Tercümeleler” adı altında Türk edebiyatından bu dile yapılmış bazı çeviriler ve bunların hangi yayın organlarında bulunduğu konusunda bilgi verilmiş; “Index” (Dizin)de ise kitapçıkta geçen eser, kişi, müessese gibi has (özel) isimler sıralanmıştır.

Eserinde, 19. asrın ikinci yarısı ve 20. asır başlarında Fransız edebiyatının Türk şair ve yazarları üzerindeki büyük tesirinden de bahseden Hachtmann, pek çok Türk edebî şahsiyetin kendisini yarı Fransız hissettiğini anlatmakta; bundan dolayı onları “Yarım Türkler” diye adlandırmaktadır. Kitabında Millî Edebiyat hareketinden de söz açan müellif, bazı şair ve yazarların, Avrupa'nın ilim ve tekniğini göz ardı etmeksizin Türk kalmayı tercih ettiklerini ifade eder ki, kendisi onları “Yeni Turancılar” olarak isimlendirir. İşte Alman yazarın eserinin konusunu, ağırlıklı olarak bu “Yarım Türk” ve “Yeni Turancı” denebilecek edebî şahsiyetler teşkil etmektedir. Yarım Türkler arasında Cenap Şehabeddin, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahit ve Faik Âli vardır. Yakup Kadri ve Mehmed Âkif ise yarım Türkler arasında da, Yeni Turancılar arasında da mütalâa edilmeyen iki ayrı şahsiyet olarak tanıtılır. Yeni Turancılar kategorisi içinde Ahmed Hikmet, Halide Edib, Aka Gündüz, Mehmed Emin ve Ziya Gökalp bulunmaktadır.¹⁰ Biz burada söz konusu eserin *Sırât-ı Müstakîm/Sebîlü'r-reşâd* yazarı ve *Safahât* sahibi şair Mehmed Âkif'e ayrılan kısmını ele alıp umumi olarak inceleyecek ve Türkçeye çevirerek sunacağız.

⁹ Yazar, *Nevsâl-i Millî*'nin 1330 olan baskı yılının Milâdî karşılığını, kitabının Önsöz'ünde 1914, Bibliyografik Ek'inde ise 1912 şeklinde göstermiştir. 1330 yılının Hicrî değil, Rûmî olduğu anlaşıldığından, Milâdî karşılığı 1914'tür. (Bu yıllığın yakında yayınlanacağına dair şu haber de 1330'un Rûmî olduğuna bir delildir: “Nevsâl-i Millî”, *Peyâm*, 26 Kânûn-ı evvel 1329/ 8 Ocak 1914, s. 4).

¹⁰ Hachtmann'ın söz konusu eserinin umumi muhtevası hk. bilgi için bk. Semran Cengiz, “Alman Kaynaklarında Yeni Türk Edebiyatı: Otto Hachtmann ve ‘Die türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts’ Adlı Eseri”, *Türkbilig*, 2010/19, s. 96-103.

Dr. Hachtmann'a göre Mehmed Âkif

Dr. Hachtmann, kitabının 25. sayfası sonundan 29. sayfasının ortasına kadar olan kısmını Mehmed Âkif'e ayırmış; böylece üç buçuk sayfada şairin hayatı, 1916 yılı Eylül ayına kadar yayınlanmış eserleri ve sanatı hakkında bilgi vermeye çalışmıştır. Yazar, Âkif'in hayatı hakkında -Türkçe her hangi bir basılı metne ulaşamamış olsa gerek ki- Ahmed Muhyiddin Bey'den bilgi almıştır. Fakat 1916 yılı Ocak ayında tekrar Almanya'ya gelen, birkaç ay sonra Leipzig Üniversitesinde öğretim üyesi ve asistan olarak çalışmaya başlayan Ahmed Muhyiddin Bey'in¹¹ bu konuda Hachtmann'a verdiği bilgilerde bazı yanlışlar vardır. Meselâ, Hicrî 1290 (M. 1873) yılında İstanbul- Fatih'te, Sarıgözel mahallesinde doğduğu bilinen Mehmed Âkif'in¹² 1870'te Arnavutluk'ta doğduğunun söylenmesi, bu yanlışlardan biridir. Yine Âkif'in İnkılâp sonrası İstanbul Üniversitesinde 1915 yılına kadar Türk edebiyatı müderrisi olarak çalıştığı kaydında da bir hata görülür. Çünkü II. Meşrutiyet'ten sonra Dârülfünûn Edebiyat Şubesi Edebiyât-ı Osmâniye muallimliğine 24 Kasım 1908'de tayin edildiği bilinen Mehmed Âkif, bu vazifeden 1915'te değil, 1913 yılı sonunda istifa etmiştir.¹³ Kitapçıkta Âkif'in hayatı, anlaşıldığına göre fazla bilgi bulunmadığından dolayı, birkaç cümle hâlinde anlatılmış; 1914 senesi sonu ve 1915 yılı başlarındaki Berlin seyahatinden -büyük bir ihtimalle haberdar olunmadığı için- bahsedilmemiştir.

Bu kısa bahsin ardından şairin edebî şahsiyeti üzerinde durulduğu görülür. Âkif'in hayatının anlatılması sırasında bazı eksiklik ve yanlışlara rastlandığı gibi, edebî kişiliği hakkında bilgi ve değerlendirmeler ihtiva eden paragraf ve sayfalarda da bazı noksan ve hatalara şahit olunmaktadır. Mehmed Âkif'in bir "reaksiyoner", yani "mürteci" (gerici) olarak isimlendirilebileceğini belirten cümle bunlardan biridir. İslâm literatüründe "irticâ", İslâm'ın tebliğinden önceki ve "Câhiliyye" olarak adlandırılan bilgisizlik, hak dinden habersizlik devrine dönme manasında kullanılır. Bu kelime, "geri

¹¹ Ahmed Muhiddin'in hayatı ve faaliyetleri hk. bilgi için bk. Heidi Stein, "Ahmed Muhiddin (1892-1923) Leipzig'te Bir Türk Bilimadamı", *Tarih ve Toplum*, Haziran 1993, Sayı 114, s. 356.36-358.38; Suat Mertoğlu, "Modern Türk düşüncesi üzerine erken bir değerlendirme: Ahmed Muhiddin (1892-1923)", *Dîvân*, İlmî Araştırmalar, 2003/1, Sayı 14, s. 85-118.

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, haz. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1980, s. XI-XIII; Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)*, 1991, s. 4-5.

¹³ M. Orhan Okay- M. Ertuğrul Düzdâğ, "Mehmed Âkif Ersoy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 28, s. 433.

dönmek” manasına gelirse de II. Meşrutiyet’i müteakip “iâde-i istibdat tarafdârı olmak mânâsında kullanılmağa başlanılmışdır.”¹⁴ “geri dönmek. is. terakki düşmanlığı, istibdat taraftarlığı, kara kuvvet”¹⁵ manasında, daha sonraki zamanlarda ise İslâm taraftarlarını içine alacak şekilde bir suçlama vasıtası olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶

Bilindiği gibi, Mehmed Âkif, Müslümanlar için gerekli ve faydalı olan müsbet ilimlerle İslâm dinine aykırı görmediği yeniliklere karşı çıkmamış; mensup olduğu dine aykırı bulduğu bazı inanç, âdet ve davranışlarla ise mücadele etmeye çalışmıştır. O, dindar Müslümanlara karşı Batıcıların yönelttiği “mürteci” suçlamasını, kendisi hakkında ironik bir tarzda kullanmış; hurafelerden, batıl inanç ve anlayışlardan kurtulabilmek için -yazarın da belirttiği gibi- İslâm’ın ilk çağına, başka bir ifadeyle sahih aslına dönülmesini istemiştir. Buna ek olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, Âkif, Osmanlıların Batı ülkeleri karşısında geri kaldığı, kaç asırlık vatan topraklarını kaybettiği, işgal ve zulümlere uğradığı Balkan Harpleri sırasında ve I. Dünya Savaşı yıllarında millî tarihin kudretli zamanlarını hasretle anmıştır. Kısacası, onun İslâm’ın “Asr-ı Saâdet” adı verilen ilk zamanlarına ve Osmanlı Devleti’nin şanlı ve kudretli devirlerine dönme isteği, kötü gördüğü hâl ve şartlardan, doğru, iyi ve güzel olduğuna inandığı şartlara erişme temennisidir.

Yazar, Âkif’in Arap düşünce tarzı ve Fars edebiyatı hakkındaki fikirlerinden bahsederken, Hâfız’ı sevmediğini, ama Sâdî’yi sevdiğini söyler; bunun devamında da “inceltmiş şehveti değil, sade ve gösterişsiz bilgeliği, olgunluğu” sevdiğini belirtir ki, -bizce- bunlar da onun tenkid edilebilecek hükümlerindedir. Müellif, Âkif’in Hâfız’ı sevmediğine hükmederken, galiba *Süleymâniye Kürsüsünde*’ki

“İçilir, türlü şenâ’et yapılır, bî-pervâ
Hâfız’ın ortada dîvânı kitâbü’l-fetvâ
‘Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!’
Urefâ mesleği, a’lâ, hem ucuz, hem de şeker!”¹⁷

¹⁴ Muallim Nâcî, *Lûgat-ı Nâcî*, nşr. Kirkor, ts. s. 44.

¹⁵ Raif Necdet- Hasan Bedreddin, *Yeni Resimli Türkçe Kâmus*, 2. tab’ı, İstanbul 1928, s. 38.

¹⁶ Anılan kelimenin siyasî literatürdeki kullanımı konusunda bilgi için bk. Şaban Sitembölükbaşı, “İrtica”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 22, s. 458-459.

¹⁷ Mehmed Âkif, *Safahât İkinci Kitap –Süleymâniye Kürsüsünde*, [İstanbul 1330/1912], s. 27.

[Çilir, pervasızca çeşitli kötülükler yapılır. Şirazlı *Hâfız'ın Dîvânı* ortada fetva kitabı gibidir: "Gönül incitme de keyfin neyi isterse, becer!"¹⁸ Ariflerin tuttuğu yol, pek iyi (!); hem ucuz, hem de şeker!..]

mısralarına dayanmaktadır. Şair burada, temel İslâm kaynakları varken, *Hâfız Dîvânı*nın bir fetva kitabı gibi kullanılmasını tenkid etmekte ve doğru bulmadığını eğlenici bir dille belirtmektedir. Sanırız, sadece bu beyitlere istinaden Âkif'in Şirazlı *Hâfız'ı* sevmediği hükmüne varmak, pek isabetli olmaz. Çünkü onun gençliğinde Fars edebiyatından, bu arada *Hâfız-ı Şîrâzî*'den parçalar çevirerek *Servet-i Fünûn*'da neşrettiği bilinmektedir.¹⁹ Yine Âkif, arkadaşı Midhat Cemâl'le birlikte yazarak *Sîrât-ı Müstakîm*'de yayınladığı²⁰ ve *Safahât*'ın Birinci Kitab'ına aldığı "Acem Şâhı" adlı müşterek şiirinde, diğer Fars veya Fars kabul edilen âlimler, şairler arasında *Hâfız'ın* ismini de övgüyle anar:

"O Sa'dîler, o Hâfizlar, o Firdevsî, o Râzîler,
Gazâlîler, o Kutbeddîn, o Sa'deddîn, o, Kâdîler
Yetiştirmiş; o Hayyâm'ın, o birçok şems-i irfânın
Ziyâsından tenevvür eylemiş iklîmi dünyanın"²¹

¹⁸ Bu mısra, *Hâfız Dîvânı*nda bulunan ve "Kimseyi incitme de dilediğini yap. Şeriatımızda bundan başka günah yok" manasına gelen beyitte yer alır. (Şirâzî, *Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1992, s. 26).

¹⁹ Mehmed Âkif, "Bedâiyü'l-Acem- Hâfız'dan, Yine Hâfız'dan", *Servet-i Fünûn*, 19 Teşrîn-i Sâni 1314/ 1 Aralık 1898, nr. 403, s. 203.

²⁰ Mehmed Âkif- Midhat Cemâl, "Safahât-ı Hayât-dan- Acem Şâhı", *Sîrât-ı Müstakîm*, 10 Şevval 1326- 23 Teşrîn-i evvel 1324/ 5 Kasım 1908, c. 1, nr. 11, s. 164-165. (Şiirin yukarıdaki beyitleri de ihtiva eden ikinci parçası Mehmed Âkif tarafından yazılmıştır).

²¹ Mehmed Âkif, *Safahât- Birinci Kitab*, *Sîrât-ı Müstakîm* Matbaası, [İstanbul] 1329/ 1911, s. 143-144. Âkif, "Acem Şâhı" şiirinin hem *Sîrât-ı Müstakîm* neşrinde, hem de *Safahât- Birinci Kitab*'ın birinci ve ikinci baskısında (Mehmed Âkif, *Safahât- Birinci Kitab*, ikinci tab'ı, nşr. Sebülürreşâd Kütüphanesi sâhibi H. Eşref Edîb, [İstanbul], ts., s. 112) İran'ın yetiştirdiği büyük şair ve âlimler arasında Hayyâm'ı da saymış; fakat anılan kitabın üçüncü baskısında (3. tab'ı, İstanbul 1346-1928, s. 100) bu isim yerine "Örfî'nin" adını koymayı tercih etmiştir.

Eşref Edib'in Âkif dostlarından naklettiği iki hatıra, konumuz bakımından manidardır: "Neyzen anlatıyor: Akif beni bir gece Baytar İbrahim Beyin evine götürdü. İbrahim Bey Fuad Paşa türbesi civarında bir evde oturuyordu. O gece güzel sohbetler ettik. Edebiyattan, musikîden bahsettik. Çaldık, okuduk. Ayrılırken İbrahim Bey bana bir Hafız divanı hediye etti, Akife de bir Rubaiyatı Hayyâm verdi. İbrahim Bey yalnız bunda isâbet edemedi. Ömer Hayyamı bana, Hafız'ı da ona verecekti!" (Eşref Edib, *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1357- 1938, s. 188-189). Eşref Edib, anılan kitabında Muallim

Âkif'in Ankara'da, mebusluğu sırasında meraklılara *Hâfız Dîvânını* okuttuğu da bilinmektedir.²² Hachtmann, şairimizin Şirazlı Hâfız ve Sâdî hakkındaki müsbet ve menfi duygusunu ifade ettikten sonra, "inceltilmiş şehveti değil, sade ve gösterişsiz bilgeliği, olgunluğu" sevdiğini söylemesi, bizce, itiraza uğrayabilecek bir değerlendirmedir. Sözünün gelişinden anlaşıldığına göre, yazar burada "inceltilmiş şehvet" diye Hâfız'ın şiirlerinde hâkim duygu ve düşünceleri ima etmektedir. Ancak elde bulunan çeşitli verilere dayanarak Şirazlı *Hâfız Dîvânının* sufiler arasında hayli makbûl bir eser olduğunu, bazı şerhleri sırasında da bu irfanî yönünün göz önünde tutulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²³

Âkif'in "...en çirkin şeyleri dahi dolaysız bir şekilde dile getirmekten çekinmeyen tavizsiz bir Natüralist" olduğu hükmü de – bizce- açıklamayı gerektirici mahiyettedir. Âkif'in "Meyhâne", "Mahalle Kahvesi", "Köse İmam" gibi şiirlerinde sosyal hastalıkları, onların teşhis edilmesini sağlamak ve tedavi çarelerini göstermek gayesiyle tasvir ettiği doğrudur. Nitekim *Safahât*'ın Birinci Kitab'ının yayınlanışını müteakip zaman zarfında gazete, dergi, yıllık gibi yayın vasıtalarında bu esere dair bazı değerlendirmeler çıkmış; Raif Necdet, Celâl Sâhir, Köprülüzâde Mehmed Fuad gibi isimler, Âkif'in şiirlerini birkaç yönden takdir etmekle beraber onlarda -kendi edebiyat ve sanat anlayışlarına göre- bazı kusurlar da bulmuşlar; Ispartalı Hakkı, Midhat Cemâl ve Hamdullah Subhi ise *Safahât* sahibini öven yazılar neşretmişlerdir.

Vahyî'den de şu hatırayı nakleder: "Bir aralık üstad bana (Şehname) okuttu. (...) Görüyordum ki üstad Firdevsîleri, Kisaîleri, Enverîleri, Hakânîleri, Ömer Hayyamları, hele hele Hafızı, Sa'diyi, Mevlanâyı, Feridüddin Attarları, Senaîyi kendi hocası gibi tanıyor, biliyor, şiirlerini ezber okuyabiliyordu." (Eşref Edib, s. 196-197).

²² Tansel, s. 17.

²³ Bu konuda bilgi için Lâmiî Çelebi, *Tercüme-i Nefehâtü'l-üns*, İstanbul, Dârü't-tıbbâatü'l-âmire, 1270/1854, s. 681. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn...* adlı meşhur bibliyografik eserine, *Hâfız Dîvânı* hakkında Şeyhülislâm Ebû's-suûd Efendi'nin bir fetvasını almıştır. Ebû's-suûd Efendi, bu meşhur divana dair sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir: "Hâfız'ın makâlâtında çokluk hikem-i zâyika ve nüket-i fâikadan gaybî kelimât hakkâ vâki' olmuştur. Lâkin tezâifinde nitâk-ı şerîat-i şerîfeden bîrûn hurâfât vardır. Mezâk-ı sahîh oldur ki, bir beyti birinden fark edip semm-i ef'yi tiryâk-ı nâfi sanmayup mebâdî-i zevk-ı ni'meti ihrâz ve esbâb-ı havf-ı elimden ihtirâz eyleye." (Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Şerefettin Yalçkaya- Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1941, c. 1, s. 784). Gölpinarlı, Hâfız'ın her şiirinde sufilerin bulduğu tasavvufî manaları uydurma saysa da divanının tasavvuf erbabı arasında sevilerek okunan, şerh edilen, ayrıca tefe'ül edilen, yani uğurlu sayılarak fâl açılan bir eser olduğunu anlatır. (Şirazî, s. XXVI-XXVIII).

Raif Necdet, Celâl Sâhir, Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın *Safahât- Birinci Kitap*'tan bahsederken söz konusu ettikleri tenkitlerden biri, bu eserde bazı kaba ve "müstehten" kelimelerin kullanılmış, zaman zaman da iğrenç tafsilâta yer verilmiş olmasıdır. Böyle kelimelerin ve "galiz" (kaba, nezaket dışı) tasvirlerin hikâyede, romanda yer alabileceğini söyleyen, fakat onları şiirde uygun bulmadıklarını anlatan tenkit sahipleri, Âkif'in manzumelerinde ara-sıra kaba sözcükleri kullanmasını ve hayatın iğrenç manzaralarını tasvir etmesini kınayarak bunun yanlış olduğunu ve "nezâhet-i lisâniyye"den mahrumluk manasına geldiğini iddia ederler.²⁴ Bu tür değerlendirmeler konusunda bir örnek olmak üzere, bahis konusu kelime ve tasvirlerin natüralizmle alâkasına temas ettiği için, Raif Necdet'in *Resimli Kitap* mecmuasında çıkmış 14 Mayıs 1327 (27 Mayıs 1911) tarihli edebî sohbetinden bir paragraf nakledelim:

"Mehmed Âkif Bey'in hikâye tarzında uzun şi'rleri az değildir. Bu şi'rlerde şâir bir realist hattâ bir natüralist gibi hareket ederek hakâ'iki olduğu gibi göstermiş, eşhâs-ı vekâya, kendi seviyelerine göre, pek tabiî olarak, sözler söyletmiştir. Natüralizmde muvaffak oldukları için Âkif Bey'i alkışlarım.. Fakat şunu da söylemekden vazgeçemem ki hikâyeler, romanlar için pek güzel, pek muvâfık olabilen natüralizm, şi'rlerde hadd-i i'tidâli biraz tecâvüz edince pek fenâ, pek nâhoş bir te'sîr yapıyor. Onun için natüralizm tarzında yazılan manzum küçük hikâyelerde tesâdüf edilen bâzı müstehten kelimeler -tabiî olmakla berâber- rûh-ı şi'ri rencide etmekten hâlî kalmıyor."²⁵

Mehmed Âkif, *Sebîlü'r-reşâd*'da çıkan "Edebiyat" başlıklı yazısında bu sanatı nasıl kabul ettiğini, nasıl bir yol tutmak istediğini açıklarken, denebilir ki, kendisine yöneltilen, yer yer hakaretle karışık bazı tenkitlere de -üstü kapalı bir şekilde cevap vermektedir. İşte -bu konuya dair yayınlarda herhâlde fark edilmediği için temas edilmeyen- o yazıdan bazı paragraflar:

"Edebiyatı nasıl telâkkî ettiğimizi, nasıl bir meslek tutmak istediğimizi şimdiye kadar çıkan yazılarımız elbette göstermiştir. Şiir için, edebiyât için 'süs', 'çerez' diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak

²⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bk. M. Fatih Andı, "Safahât- Birinci Kitâb'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *İlmî Araştırmalar*, Ekim 1995, nr. 1, s. 39-60; Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Birinci Kitap, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh yayını, İstanbul 2007, s. 33-44.

²⁵ Raif Necdet, "Musâhabe-i Edebiyye", *Resimli Kitap*, Nisan 1327/ 1911, nr. 29, s. 362.

milletlere süsten, çerezden evvel giyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libâs hizmetini, gıdâ vazifesini görmeyen edebiyât bize hiç söylemez.

Hele 'San'at san'at içindir. San'atda gâye yine san'atdır. Edebiyâtda edebiyâtdan başka bir gâye aramak san'atı takyîd etmektedir' gibi yüksek nazariyeler bizim idrâkimizin pek fevkindedir. Zâten bu türlü nazariyeler ahlâksızlığa felsefe şekli veren; edebiyât nâmına milletin nâmusuna, hayâtına, mevcûdiyetine yürüyen bir takım hazelenin eser diye ortaya koydukları bah-nâmelere revâc verilme için ileri sürülüyor.

Bir de biz edebiyâtın vatanı olduğuna îmân edenlerdeniz. O sebepten hiçbir milletin edebiyâtını memleketimize mâl etmek istemeyiz. (...)

Darılmasınlar, gücenmesinler ama san'atkârız diye meydana atılan bir çoklarını biz âdî birer simsar bulduk! Âdî kaydını da ilâve ediyoruz; çünkü eklerini belli etmeyecek kadar mahâret gösteremiyorlar. *Sebîlürreşâd*'da görülecek eserler kaba olacak, saba olacak, lâkin yerli malı olacak, hiçbir tarafında başka memleket mahsûlü olduğunu gösterir damgası bulunmayacak. Bir de az çok bir fâide te'mîn edecek. Şâyed ahlâkî, ictimâî hiçbir fâide te'mîn etmezse, zararı bârî olmayacaktır ki bir nazara göre bu da fâide demektir.

Yazılarımız en nâmuslu âileler arasında okunabilmek üzere yazılıyor. Zâten bizim ictihâdımıza göre edepsizlik başladığı noktada edebiyat biter.

Elverişli bulduğumuz her mevzûu yazacağız. Hele ictimâî derdlerimizi dökmeekten, yaralarımızı açıp göstermekten, hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız birtakım zavallıların zannettiği gibi, milleti ele, düşmana maskara etmek değildir. Merâmımız kendimizi değil maskaralıklarımızı maskara etmektir. Tâ ki ülfet netîcesi olarak, her gün yapmaktan hiç sıkılmadığımız hiç azab duymadığımız bir sürü fenâlıkları yavaş yavaş bırakalım da elbirliğiyle insanlığa doğru bir adım atalım."²⁶

Eğer Âkif'in "en çirkin şeyleri dahi dolaysız bir şekilde dile getirmekten çekinme"yen tesbit ve tasvirleri, Batı'da doğmuş natüralizmin tesirlerine bağlanırsa, o takdirde kendisinin bu davranışının, insanları kötülüklerden, çirkinliklerden iğrendirmeyi

²⁶ [Mehmed Âkif] "Edebiyat", *Sebîlür-reşâd*, 24 Şubat 1327- 19 Rebîü'l-evvel 1330 (9 Mart 1912), aded 183, s. 9-10. Bu yazının yeni harfli tam metni için bk. Abdülkerim Abdulkadiroğlu- Nuran Abdulkadiroğlu, *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*, Ankara 1990, s. 142-145. (Sonunda Mehmed Âkif adı bulunmayan bu yazının ona ait olduğunu Eşref Edib bildirmektedir: Eşref Edib, s. 658).

hedeflediğini, ayrıca İslâmî ve ahlâkî değerlerle sınırlı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Burada Hachtmann'ın Âkif'in eserleri ve edebî kişiliği hakkındaki bütün hüküm ve değerlendirmelerini tek tek ele alıp tenkid edecek değiliz. Verdiğimiz örnekler, onun hem Âkif'in biyografisini yazarken, hem de edebî kişiliği hakkında değerlendirmeler yaparken zaman zaman yanıldığını göstermeye yeter. Bu yanılmalar ve tenkide muhtaç cümlelerin yanında yazarın bir yabancı gözüyle Türk edebiyatının II. Meşrutiyet'ten sonraki en mühim edebî şahsiyetlerinden biri olan Âkif hakkındaki bazı tesbit, takdir ve mukayeseleri ise dikkate değer. Bu düşüncelerle Dr. Hachtmann'ın *Yirminci Asır Türk Edebiyatı* adlı kitapçığında Mehmed Âkif'e dair yazdıklarını çevirerek takdim ediyoruz. (Tercüme ettiğimiz metni açıklayıcı notlar tarafımızdan eklenmiştir).

Hachtmann'ın kaleminden Mehmed Âkif

Yeni Türkiye'nin en büyük dinî şairlerinden sayılan Mehmed Âkif de Kadri gibi kendine has bir üslûba sahiptir. O ne "yarım Türk", ne de Yeni Turancıdır. Hatta bu iki cereyana karşı durur. Onun hayatına dair şu bilgileri Ahmed Muhyiddin Bey'den şükranla aldım: Âkif, 1870 yılı civarında Arnavutluk'ta doğmuş; modern Türkiye'nin birçok önde gelen ilim adamları gibi, İstanbul Dârülfünûnunda (Üniversitesinde) okumuş ve baytarlık bölümünü bitirmiştir. Bunun dışında Arap ve Fars edebiyatında sağlam eğitim görüp Ziraat Nezaretinde (tarım bakanlığında) vazife almış ve aynı zamanda Ziraat Mektebinde öğretim üyeliği yapmıştır. İnkılâp sonrası İstanbul'da 1915 yılına kadar Türk edebiyatı müderrisi olarak çalışmıştır. Basında da çok tesirli olan Âkif, İslâmî esaslara tam bağlı bir anlayışa sahip "*Sırât-ı Müstakîm*" (Dogru Yol) adlı derginin baş ortaklarından olmuş ve baş yazarı olarak çalışmıştır. Modernist bir çizgi takip eden *İslâm Mecmuası* isimli dergiye karşı mücadele etmiştir. Bu derginin şimdiki adı, *Sebîlü'r-reşâd*'dir.²⁷

Mehmed Âkif, bir "mürteci" (gerici) olarak adlandırılabilir. O kendisini, bir kere üzerine basarak muhafazakâr olarak nitelendirir ve Moğol bir Türk olarak değil, Müslüman Osmanlı olarak görür. Onun hayalinde en sevgili kalan çağlar, İslâm'ın birinci büyük asrı,

²⁷ *Sırât-ı Müstakîm*, 14 Ağustos 1324 (27 Ağustos 1908) tarihinde İstanbul'da Ebü'l-ülâ Zeyne'l-âbidîn ve H. Eşref Edib tarafından yayınlanmaya başlamış; derginin adı, 24 Şubat 1327 (9 Mart 1912) tarihli 183. sayısından itibaren *Sebîlü'r-reşâd* olarak değiştirilmiştir.

her şeyden önce Halife Ömer zamanı²⁸ ve ilk Osmanlı sultanlarının şanlı, şerefli devridir.²⁹ Batılılaşmayı da, Moğollaşmayı da sevmez. O eski şarkın huzurlu bilgeliğiyle doludur; Arapça ve Farsçayı esaslı olarak bilir. Arap düşünce tarzını kesin olarak beğenir ama Fars edebiyatına öyle bakmıyor ve çok net bir farkı belirtiyor.³⁰ Meselâ, Hâfız'ı sevmiyor, ama Sâdî'yi seviyor ve sık sık onun eserlerinden iktibasta bulunuyor.³¹ Kısacası inceltilmiş şehveti değil, sade ve gösterişsiz bilgeliği, olgunluğu seviyor. Dünya görüşünde doğulu olduğu kadar, sanatkâr olarak modern olan bu dindar Müslüman, aynı zamanda en çirkin şeyleri dahi dolaysız bir şekilde dile getirmekten çekinmeyen tavizsiz bir Natüralisttir.

Onun en önemli eseri, dört kitaptan meydana gelen *Safahât* (Görüntüler, Safhalar)'dır. Baskı yılı bildirilmeyen Birinci Kitap³², tek tek şiirleri ihtiva ediyor. İkinci Kitap ise "*Süleyman Kürsüsünde*" alt başlığı ile 1912 yılına ait manzum vaazı içine alır. "*Hakkın Sesleri*" adı konan Üçüncü Kitap, zamana uygun Kur'ân ayetlerinin geniş

²⁸ Bilindiği gibi, Mehmed Âkif'in önce *Sırât-ı Müstakîm*'de yayınladığı, sonra *Safahât*'ın Birinci Kitap'ında yer verdiği "Kocakarı ile Ömer" başlıklı bir şiiri vardır. Şair, burada ikinci halife Hz. Ömer'in âdil devlet adamlığını, tarihî bir vak'ayı hikâye ederek anlatır. Onun *Safahât*'ının sonraki bölümlerinde yer alan başka şiirlerinde, meselâ *Süleymâniye Kürsüsünde* ve *Fâtih Kürsüsünde* de Hz. Ömer'i saygı ve övgüyle andığı görülür.

²⁹ Âkif, *Safahât*'ın Alman yazarın eserini yazarken haberdar olduğu ilk dört kitabında, Osmanlı padişahlarından Yıldırım Bayezid, I. Murad, Fatih, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ı saygıyla anar.

³⁰ Âkif, "Mukallidliği de Yapamıyoruz" başlığını taşıyan ve *Sırât-ı Müstakîm*'de (17 Eylül 1325/30 Eylül 1909, c. 3, sayı 56, s. 54-55) yayınlanan bir yazısında, önce gelip geçmiş Osmanlı şairlerinin eski Araplar yerine İran şairlerini, üstelik onların da Senâî ve Sâdî gibi "İlâhî" sıfatına lâyık ve hikmet yolunu tutmuş olanlarını değil, Enverî misali yalancılarını veya muammacı sembolistlerini üstad kabul edişini tenkid eder. (Anılan yazının yeni harfli metni için bk. Abdulkadiroğlu, s. 4-7).

³¹ Âkif ve eserleri üzerindeki Şirazlı Sâdî tesiri hk. geniş bilgi için bk. Tansel, s. 17-20; Tunca Kortantamer, "Mehmet Akif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi yayını, İstanbul 1986, s. 89-134 (Aynı yazı Tunca Kortantamer, *Eski Türk Edebiyatı- Makaleler*, Akçağ yayını, Ankara 1993, s. 193-243); Fazıl Gökçek, "Mehmed Âkif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri -I-", *Yedi İklim*, Mart 1996, Sayı 72, s. 26-30; Âkif'in Şirazlı Sâdî hakkındaki medhiyesi ve anılan şairden gençliğinde yaptığı bazı manzum tercüme için bk. Fazıl Gökçek, "Mehmed Âkif'in Resimli Gazete'de Yayımlanan Şiirleri -II-", *Yedi İklim*, Nisan 1996, Sayı 73, s. 52-63.

³² 17 Nisan 1911 tarihli *Tanîn* gazetesinde çıkan tanıtıcı bir yazıdan (Âsâr-ı Münteşire: *Safahât, Tanîn*, 4 Nisan 1327 Pazartesi, nr. 942, s. 5) anlaşıldığına göre, *Safahât- Birinci Kitap*, 1911 yılı Nisan ayı ortalarında yayınlanmıştır. Ayrıca zamanımıza ulaşan nüshalarından, ilk baskının H. 1329/ M. 1911 yılında *Sırât-ı Müstakîm* Matbaasında yapıldığı anlaşılmaktadır.

açıklamasıdır; yine hangi yılda basıldığını gösterir sayı yok (Balkan Savaşları sırasında olduğu biliniyor)³³. Dördüncü Kitap ise 1914 yılında yayımlanmış; yine manzum vaazlarından meydana gelen, alt başlığı “*Fâtiḥ Kürsüsünde*” adlı eseridir.

Eserin ikinci ve dördüncü bölümünden anlaşıldığı gibi, Âkif dindar bir lirik şair değildir. O daha ziyade bir vaizdir, daha doğrusu tevbe ve istiğfara çağırان kişidir. Vaiz, bazan nükteli, bazan Santa Klaralı İbrahim gibi ısıracı, bazen *Eski Ahid*'deki bir peygamber gibi yavaş yavaş yükselen heyecanlı bir anlatım şekliyle cemaatine hitap ediyor. Tabii bu vaiz, kendisinden başkası değildir ve onun hitap ettiği cemaat ise Türk halkıdır. Türk milletine hitaben söylenen bu sözlerin temelinde Müslümanların, bilhassa Türklerin zayıflama, gerileme ve bozulması karşısında hissedilen öfkeli bir acı vardır ve bu acı ara sıra Allah'ı suçlama kertesine varacak kadar hararetlî³⁴ hâle gelmektedir. O, daima Doğunun tevekkül, yani bir şey yapmaksızın teslimiyet anlayışına karşı gayret etmiş ve “Çalışın!” diye ateşli bir şekilde ihtar etmiştir. İslâm'ın büyüklük ve güzelliğine rağmen (menfi şeylerden dolayı) acı bir hissi yansıtmamayı çok nadir başarabilmiştir. Bunlar için örnek olarak *Safahât*'ın ilk ve “*Fâtiḥ Câmii*”ne ayrılmış olan manzumesi ile “Ezanlar” adlı şiiri verilebilir. O, İslâm'ın göz, kulak ve ruhu okşayıcı görünüş şekillerine hayran bir âşık gibi bağlı. Chateaubriand'ın “*Génie du christianisme*” adlı eserinde Hıristiyanlığın estetik güzelliğine sarhoş olurcasına bağlılığı gibi.

Âkif'in dindarlığı saf, çocuksu değildir; aksine tarih ve estetik yerini belli edicidir: Büyük mazinin cazibesi, onda dinin görünüş şekillerini yüceltıyor. Ama o İslâm'a sadece estetik gözle bakmıyor, bu dini daha ziyade ahlâkî bir ciddiyet, kararlılık olarak hissediyor. İslâm'da hususiyle çok sevdiği şeylerden birisi yiğitlik, mertlik ve soğukkanlılıktır. Bunun eksikliğini, şehevî eserler yazan eski Farslarda ve 1914 öncesi yaşamış olan modern Türklerde görmekte ve bundan nefret etmektedir. Birinci Kitap'da bulunan *Meyhâne* adlı

³³ 12 Haziran 1913 tarihli *Sebilü'r-reşad*'da *Hakkın Sesleri*'nin yayımlanışına dair bir haber vardır: “Âsâr-ı Münteşire: Üçüncü *Safahât- Hakkın Sesleri*”, 30 Mayıs 1329/ 12 Haziran 1913, aded 248, s. 336). Buradan kitapçığın 1913 Haziran ayı başlarında neşredildiği anlaşılmaktadır.

³⁴ Bu cümlede *Safahât*'ın bazı bölümlerinde, Allah'a hitaben istifham ve şikâyet mahiyetindeki mısra veya şiirler kast edilmektedir. Meselâ, Üçüncü Kitap'ı teşkil eden *Hakkın Sesleri*'ndeki “İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem” mısraıyla başlayan şiirdeki bazı sorular, yine aynı bölümdeki “Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı” mısraıyla başlayan manzume, bunlardan ikisidir.

şiiirinden bu çok iyi anlaşılmalıdır. Bu şiirde aptallaşmış sarhoşlardan öğrenerek bahseder ve aileye huzursuzluk getiren içkici bir adamı, karısı tarafından paylatır. Bu, sanki Zola'nın "Assommoir" adlı eserinden bir sahneyi hatırlatıyor. Veya bir mahalle kahvehanesindeki müşterilerin sıkıcı gevezeliğini dile getiriyor. (Örnek: Mahalle Kahvesi).

Olağanüstü kıvrak bir anlatımı olan bu eserde görüş ve karşı görüş bir darbe gibi birbiri ardından geliyor; anlatıcı çok nadir araya giriyor ve okuyucunun kimin konuştuğunu anlayabilmesi için, çok dikkatle okuması gerekiyor. Bu, gözlemlenmiş bir hayatın birinci elden aktarımıdır. Hayrete değer birçok kabiliyete sahip olan Âkif, Sâdî'nin sade ve yapıcı menkıbelerinden de örnekler veriyor. Meselâ, Halife Ömer'in fakir bir yaşlı kadının evine torunlarıyla aç kalmaması için, bir çuval un ve bir testi yağ taşıması gibi. Burada da olduğu üzere, şair ezilmişlere, zayıflara, hastalara ve yaşlılara olan şefkatli sevgisini dile getirmektedir. Örnek vermek gerekirse, olağanüstü güzel olan "Küfe" adlı şiirinde, yoksul bir emekçi çocuğun hayatından şikâyet etmektedir.

O bütün kalbini çocuklara vermiştir. İster 1908 yılında Hürriyet eğlencelerinde ellerinde bayraklarla "Yaşasın hürriyet!" diyerek caddelerde bağırınlar (Tıpkı Gerok'un "Masa Duası" ahenginde) veya okula yeni kaydını yaptırmış bir çocuğu eğlenceli bir şekilde mektebe almaları olsun (örnek "Âmin Alayı") veya iki kızın bir bebek için kavga etmeleri olsun (Örnek "Bebek").³⁵ Bütün bu şiirler, sanat bakımından en yüksek değere sahip olan *Safahât*'ın birinci cildinde mevcuttur. Diğer bölümler, Mehmet Âkif'in dünya görüşünü tanımak için ehemmiyet taşımaktadır ve estetik açıdan bakıldığında çok daha derindir. Maalesef yerin sınırlı oluşundan dolayı, aktarmak istediğim birçok güzel ayrıntıları bu muhteşem eserin hak ettiği biçimde dile getiremiyorum. Ama birkaç dokunaklı motife temas etmeden geçemeyeceğim. Bunlar "Mahalle Kahvesi" ve "Âmin Alayı" adlı şiirde geçmektedir. İkisinin de sonu çok tesirli... Birinci şiirde kahve müşterileri gün ağarana kadar birlikte oturmuştur ve tavanın altında bir kırlangıç yuvası bulunmaktadır. Gün ağardığında tavandaki kırlangıçlar öterek uyanırlar. Onların ötüşleri ne manaya geliyor? Şair, onu anlıyor: "Sizin de rahat bir yuvanız yok mu ey insanlar? Neden burada oturuyor ve ailelerinizi

³⁵ Çocuklara şefkat ve derin anlayış, modern Türk edebiyatının en güzel ayrırcı hususiyetlerinden bir tanesidir. [Hachtmann'ın notu].

ihmal ediyorsunuz, ki onlar yer yüzünde en yüce ve güzel nimetlerdendir?!"³⁶

İkinci şiirinde ise sevinçli bir çocuk kafilesinin arabayla karşılaşması anlatılır. İçerisinde makyajlı uygunsuz kadınlar³⁷ oturmaktadır. Birden bir kişi belirir ve "Ey mazinin cansız heykelleri, yer açın, işte istikbâl geliyor!" diye gürlür.³⁸

³⁶ Mahalle Kahvesi şiirinde müşterilerin gün ağarana kadar birlikte oturduğuna ve gün ağardığında tavandaki kırlangıçların öterek uyandığına dair bir kayıt yoktur. Kitapçıkta söz konusu edilen mısralar *Safahât*'ta şu şekildedir:

"Tavanın pervâzi altındaki toprak yuvadan,
Bakıyor bunlara, mahmûr-ı ta'ab hayli nazar;
'Ya sizin bir yuvanız yok mu?' diyor anlaşılan,
Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar..." (Mehmed Âkif, s. 214).

Aile hayatının dünyada en zevkli, safalı yaşayış olduğu ise, şiirin baş taraflarında şöyle anlatılır:

"Hayât-ı âile' isminde bir maîşet var;
Saâdet ancak odur... Dense hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyâda en safâli hayât,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhât!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;
Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa,
Bulduğun yeri bir halka resm edip sarsa,
Sarây-ı cenneti lânende görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
Karın nedîme-i rûhun; çocukların rûhun;
Anan, baban birer âgûş-ı ilticâ-yı masun.
Sıkıldın öyle mi! Lâkin, biraz alışsan eğer,
Fezâ kadar sana vâsi' gelir bu dar çenber." (Mehmed Âkif, s. 204).

³⁷ Âmin Alayı'nda, heybetli görünen anlı-şanlı araba içindeki kimselerin "makyajlı uygunsuz kadınlar" değil, cinsiyeti bildirilmeksizin "pudralı üç kanlı çehre" olduğu söylenir. Bunların, genç görünmek isteyen ve zalim olduğu düşünülen üç yaşlıca devlet memuru olduğu anlaşılmaktadır.

³⁸ Âmin Alayı şiirinin yazıda bahsedilen son kısmı şu şekildedir:

"Fakat o zemzemeler uçtu hep dudaklardan..
Sürûd-ı neşve bu âlemde pek süreksizdir!
Ağır ağır geçiyorken alay sokaklardan,
Gelir de caddenin ağzında mihlanır, dikilir,
Mehîb-manzara bir anlı-şanlı gerdûne;
İçinde pudralı üç kanlı çehre! Neyse yine,
Yol açtı bir iri ses mevkibin geçip önüne:
- Siz ey heyâkil-i bî-rûhu devr-i mâzînin,
Dikilmeyin yoluna kârbân-ı âtînin;
Nedir tarîkını kesmekte böyle isti'câl?
Durun, ilerlesin Allâh için, şu istikbâl." (Mehmed Âkif, s. 253).

Mehmed Âkif her ne kadar Yeni Turancı olmasa bile onun sağlıklı bir erkek yapısına sahip bir Türk milleti meydana getirme isteği burada beliriyor. Ama hedefi Moğol ve Selçuklu topluluğu değil, ona göre saf ve doğru olan eski İslâm anlayışıdır. Ama onun hedefi de aynıdır. Dili çok modern ve billûr gibi bir berraklığa sahip, kafiye sanatı aramamakta, ama daima kafiye çiftini hazırda bulundurmaktadır ve kafiyeleri zorlanmadan, incelikle kullanmaktadır. Bu da şiiirlerinin uzun olmasına rağmen sıkıcı olmamasını sağlamaktadır. Bu karakter sahibi adam, açık, aydınlık beyniyle, şefkatli kalbiyle modern Türk edebiyatının en değerli ve sevindirici temsilcilerindendir. Âkif ve Mehmed Emin, onun iyi ruhlarıdır.

KAYNAKLAR

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, Abdulkadiroğlu, Nuran (1990), *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*, Ankara.
- ANDI, M. Fatih (1995). "Safahât- Birinci Kitâb'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *İlmî Araştırmalar*, Ekim, nr. 1, s. 39-60.
- "Âsâr-ı Münteşire: Safahât" (1327/1911). *Tanîn*, 4 Nisan, Pazartesi, nr. 942, s. 5.
- CENGİZ, Semran (2010), "Alman Kaynaklarında Yeni Türk Edebiyatı: Otto Hachtmann ve 'Die türkische Literatur des zwanzigsten Jahrhunderts' Adlı Eseri", *Türkbilig*, 19, s. 96-103.
- CENGİZ, Semran (2010), "Alman Şarkiyatçı Paul Horn ve Geschichte der Türkischen Moderne (Yeni Türk Edebiyatı Tarihi) Adlı Eseri", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/2 Spring, p. 1439-1445.
- CENGİZ, Semran (2011), "Martin Hartmann ve Şarkiyat Çalışmaları", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, p. 1401-1413.
- ERSOY, Mehmed Âkif (1980), *Safahat*, haz. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul.
- ERSOY, Mehmet Âkif (2007). *Safahat*, Birinci Kitap, haz. Fazıl Gökçek, Dergâh yayını, İstanbul.
- EŞREF EDİB (1357- 1938). *Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.
- GÖKÇEK, Fazıl (1996). "Mehmed Âkif'in Resimli Gazete'de Yayınlanan Şiirleri -I-", *Yedi İklim*, Mart, Sayı 72, s. 26-30.

GÖKÇEK, Fazıl (1996). "Mehmed Âkif'in Resimli Gazete'de Yayınlanan Şiirleri -II-", *Yedi İklim*, Nisan, Sayı 73, s. 52-63.

KÂTİB ÇELEBİ (1941). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya- Kilisli Rifat Bilge, İstanbul, c. 1.

KON, Kadir (2015). "Birinci Dünya Savaş'ında Osmanlı- Alman İttifakı ve Mehmed Âkif'in Almanya'ya Gidişi", *Mehmet Âkif 100 Yıl Sonra Berlin'de*, Ankara, Mart.

KORTANTAMER, Tunca (1986). "Mehmet Akif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi yayını, İstanbul, s. 89-134.

KORTANTAMER, Tunca (1993). *Eski Türk Edebiyatı- Makaleler*, Akçağ yayını, Ankara.

LÂMÎÎ ÇELEBİ (1270 /1854), *Tercüme-i Nefehâtü'l-üns*, İstanbul, Dârü't-tibâatü'l-âmire,

LEVEND, Agâh Sırrı (1988), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Giriş, TTK yayını, Ankara.

MEHMED ÂKİF (1314/1898), "Bedâyiü'l-Acem- Hâfız'dan, Yine Hâfız'dan", *Servet-i Fünûn*, 19 Teşrîn-i Sâni/ 1 Aralık, nr. 403, s. 203.

[MEHMED ÂKİF] (1330/1912), "Edebiyat", *Sebîlü'r-reşâd*, 19 Rebîü'l-evvel (9 Mart), aded 1-183, s. 9-10.

MEHMED ÂKİF (1325/1909), "Mukallidliği de Yapamıyoruz", *Sırât-ı Müstakîm*, 17 Eylül / 30 Eylül, c. 3, sayı 56, s. 54-55.

MERTOĞLU, Suat (2003), "Modern Türk düşüncesi üzerine erken bir değerlendirme: Ahmed Muhiddin (1892-1923)", *Dîvân*, İlmî Araştırmalar, 1, Sayı 14, s. 85-118.

MİTHAT CEMAL (1939), *Mehmed Akif*, Semih Lûtfi Kitabevi yayını, İstanbul.

Muallim Nâcî, *Lûgat-ı Nâcî*, nşr. Kırkor, ts.

"Nevsâl-i Millî" (1329/1914), *Peyâm*, 26 Kânûn-ı evvel/ 8 Ocak, s. 4.

OKAY, M. Orhan - Düzdağ, M. Ertuğrul (2003), "Mehmed Âkif Ersoy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, c. 28, s. 432-439.

RAİF NECDET (1327/1911), "Musâhabe-i Edebiyye", *Resimli Kitab*, Nisan, nr. 29, s. 357-363.

RAİF NECDET - HASAN BEDREDDİN (1928), *Yeni Resimli Türkçe Kamus*, 2. tab'ı, İstanbul.

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2000), "İrtica", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 22, s. 458-459.

STEİN, Heidi (1993), "Ahmed Muhiddin (1892-1923) Leipzig'te Bir Türk Bilimadamı", *Tarih ve Toplum*, Haziran, Sayı 114, s. 356. 36-358. 38.

ŞİRAZÎ (1992), *Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

TANSEL, Fevziye Abdullah (1991), *Mehmed Âkif Ersoy (Hayatı ve Eserleri)*.

EKLER:

— 25 —

barte) nennt, besorgt eine Zeitlang für ein paar Para und ein paar Bissen Brot die Arbeit eines faulen, hochnäsigen herrschaftlichen Kutschers und fühlt sich in seiner Weise glücklich dabei. Auch sonst macht er sich durch allerhand kleine Dienste in der Stadt nützlich. Aber er hat eine unheimliche Eigenschaft: er schläft jede Nacht auf dem Friedhof. Deshalb will die junge Hanym, die Tochter von des Kutschers Brotherrn, ihn nicht länger als dessen Gehilfen im Stall dulden. Das kränkt ihn tief. Bald darauf stirbt die junge Frau. Er sieht ihr Begräbnis mit an. In der Nacht gräbt er die Leiche aus und raubt das Leichenhemd und die Sargbreter. Nicht etwa aus Rache: erst jetzt erfährt man, daß er das Leichenausgraben seit langem betreibt. Diese kleine Geschichte ist eine psychologische Studie allerersten Ranges. Die zusammenhangslose Dumpfheit des rothaarigen Trotzels ist meisterhaft geschildert. Möglich, daß Emile Zola, der Meister in der Darstellung des Animalischen, bisweilen auf Qadri wirkt, aber dieser erzählt völlig anders. Seine Feder läuft leicht, ja oft geradezu lustig. Keine Spur von der schweren Mühsamkeit Zolas: die Geschichte scheint sich selbst zu erzählen. Auch in den übrigen Novellen sind treffliche Einzelzüge. Leider fügt Qadri noch ein paar verschwommen-sentimentale Betrachtungen über den Frühling, das Alleinsein der Sterne u. ä. an. Solche nach persischen Mustern schmeckenden obligaten Stilübungen entstellen auch die Werke anderer jungtürkischer Schriftsteller. Seltsam, daß ein so ausgeprägter literarischer Charakter wie Qadri von der öden Tradition mit dem altmodischen Apparat von Sternen, Milchstraßen, Regenbogen, Düften, Farben und Blumen nicht loskommt! Die Novellen selbst sind dagegen völlig eigenartig, ja einzigartig. Qadri ist in ihnen ganz und gar nicht sentimental: geweint wird hier überhaupt nicht. In der Anschaulichkeit und Eindringlichkeit der Darstellung lassen sie sich hart neben Flaubert und Maupassant stellen. Ich halte Qadri für den größten Künstler unter den modernen türkischen Erzählern: er gehört zu den wenigen, die genial zu nennen sind.

Mehmed 'Akif.

Ebenso eigenartig wie Qadri ist Mehmed 'Akif, der für den größten religiösen Dichter der modernen Türkei gilt. Auch er gehört weder zu den Halbtürken noch zu den Neu-Turanern,

ja er steht beiden scharf ablehnend gegenüber. Seine Lebensdaten, die ich Herrn Ahmed Muhieddin verdanke, sind folgende: Er ist um 1870 in Albanien geboren, besuchte die tierärztliche Hochschule in Konstantinopel, der so viele führende Männer der modernen Türkei ihre naturwissenschaftlichen Kenntnisse verdanken, erwarb sich aber außerdem gründliche Kenntnisse in arabischer und persischer Sprache und Literatur, bekleidete eine Stellung im Landwirtschaftsministerium und war gleichzeitig Lehrer an der landwirtschaftlichen Hochschule. Nach der Revolution wirkte er als Professor für türkische Literatur an der Universität Konstantinopel (bis 1915). Auch publizistisch hat er sich eifrig betätigt: er war Hauptmitarbeiter und ist jetzt Chefredakteur der orthodox-islamischen Zeitschrift *Syrât-y-müstekim* (Der gerade Weg), die gegen die Modernisierungsbestrebungen der *Islam Medschmu'asy* (Islamzeitschrift) kämpft. Ihr jetziger Name ist übrigens *Sebil-ür-reschâd* (Der richtige Weg).

Man kann Mehmed 'Akif einen Reaktionär nennen: einen Konservativen nennt er sich selbst einmal sehr nachdrücklich. Er fühlt sich durchaus als islamischen Osmanen, nicht als mongolischen Türken. Die Zeiten, in denen seine Phantasie am liebsten verweilt, sind die ersten großen Jahrhunderte des Islam, vor allem die Zeit des Kalifen Omar, und die glorreichen Jahre der ersten osmanischen Sultane. Europäisierung und Mongolisierung sind ihm gleicherweise verhaßt. Er ist von der geruhigen Weisheit des alten Orients durchtränkt, ein profunder Kenner des Arabischen und Persischen. Während er aber die arabische Geistessart unbedingt bewundert, macht er bei der persischen einen scharfen Unterschied: er haßt Hafis, aber er liebt Sa'di und zitiert ihn oft, d. h. er haßt raffinierte Sinnlichkeit und liebt schlichte Weisheit. Und doch: so sehr er in seiner Weltanschauung Orientale ist, so sehr ist er als Künstler modern; dieser fromme Muslim ist zugleich ein unerbittlicher Naturalist, der auch das Häßlichste ohne Umschweife zu sagen wagt.

Sein Hauptwerk sind die *Sefahat* (Erscheinungen, Phasen), die in vier Bändchen erschienen sind. Das erste, aus Einzelgedichten bestehende ohne Jahresangabe; das zweite, eine Reimpredigt, mit dem Untertitel: *Suleiman kürsüsünde* (Auf der Kanzel der Suleiman-Moschee) im Jahre 1912; das dritte, zeit-

gemäß Paraphrasen von Koranversen, betitelt: *Haqqın sessleri* (Stimmen des Herrn), wieder ohne Jahreszahl (während des Balkankrieges); das vierte, abermals eine Reimpredigt, mit dem Untertitel: *Fatih kürsüsünde* (Auf der Kanzel der Fatih-Moschee) im Jahre 1914.

Schon die Titel des zweiten und vierten Teiles lassen erkennen, daß Mehmed 'Akif kein religiöser Lyriker ist. Er ist vielmehr ein Prediger, richtiger noch: ein Bußprediger. Bald witzig und beißend wie Abraham a Santa Clara, bald mit hallendem Pathos wie ein alttestamentlicher Prophet, so läßt er die Prediger zu ihren Gemeinden sprechen. Natürlich sind diese Prediger niemand als er selbst, und seine Gemeinde ist das türkische Volk. Das Grundgefühl dieser gereimten »Reden an die türkische Nation« ist zorniger Schmerz über den Verfall des Islam, zumal des türkischen, ein Schmerz, der sich bisweilen zu leidenschaftlicher Anklage gegen Allah versteigt. Vor allem eifert er gegen die orientalische »tewekkül«, die tatlose Ergebung in das Schicksal. »Arbeitet!« ist seine feurige Mahnung. Nur selten gelingt es ihm, sich an der trotz allem noch bestehenden Größe und Schönheit des Islam ohne bittere Nebengedanken zu erbauen, so in dem allerersten Gedicht der »Sefahat«, das der Fatih-Moschee gewidmet ist, oder in den »Ezanlar« (Gebetsrufe). Mit schwärmerischer Liebe hängt er an solchen, Auge, Ohr und Seele entzückenden Erscheinungsformen des Islam, etwa so, wie einst Chateaubriand in seinem »Génie du christianisme« sich an der ästhetischen Schönheit des Christentums berauschte. Auch seine Frömmigkeit ist nicht naiv, sondern historisch-ästhetisch orientiert: der Zauber der großen Vergangenheit verkürt auch ihm die religiösen Erscheinungsformen. Aber er sieht den Islam nicht nur mit ästhetischem Kennerblick, sondern er fühlt ihn mehr noch mit ethischem Ernst. Was er besonders am Islam schätzt, ist die Erziehung zur Mannhaftigkeit und Nüchternheit. Deren Mangel haßt er sowohl bei den altpersischen Erotikern wie bei den modernen Türken vor 1914. Bezeichnend dafür ist ein Gedicht im ersten Teil: *Mejchane* (Die Kneipe). Da schildert er mit Abscheu die verblödeten Trinker und läßt eine Frau in der Kneipe selbst ihrem trunksüchtigen Manne vorhalten, welches Unglück er über die Familie gebracht hat. Es ist wie eine Szene aus Zolas »*Assommoir*«. Oder er gibt

das öde Geschwätz der Gäste in einem Vorstadtcfé wieder (Mahalle qahwesi). Außerordentlich lebensvoll sind diese Schilderungen, Rede und Gegenrede folgen Schlag auf Schlag; der Erzähler tritt fast nie erklärend dazwischen, sodaß man sehr aufmerksam lesen muß, um zu wissen, wer gerade mit Sprechen an der Reihe ist. Es ist beobachtetes Leben aus erster Hand. Der erstaunlich vielseitigen Begabung Mehmed 'Akifs gelingt es aber ebensogut, in der schlichten Art Sa'dis erbaulich-belehrende Legenden zu erzählen, so die köstliche vom Kalifen Omar, der einer armen alten Frau selbst einen großen Sack voll Mehl und einen schweren Krug voll Öl ins Haus schleppt, damit sie mit ihren Enkelchen nicht zu verhungern braucht. Wie hier, legt der Dichter auch sonst eine zärtliche Liebe für alle Bedrückten und Schwachen, für die Kranken, Greise und Kinder an den Tag, so z. B. in der wunderschönen Verserzählung: »Küfe« (Der Lastkorb), wo er das elende Dasein eines Proletarierjungen beklagt. Den Kindern gehört überhaupt sein ganzes Herz, ob sie nun beim Freiheitsfeste 1908 fahnschwingend und »Jaschasyñ hiñriñjet!« (Es lebe die Freiheit!) rufend durch die Straßen ziehen (ganz die Stimmung von Geroks »Tischgebete!«, oder einen neu aufgenommenen Schüler feierlich zur Schule abholen (Amin Alajy), oder ob sich zwei kleine Mädchen um eine Puppe zanken (Bebek)¹⁾. Alle hier erwähnten Gedichte finden sich im ersten Band der »Sefahat«, der künstlerisch unbedingt am höchsten steht. Die anderen Teile sind für die Kenntnis der Weltanschauung Mehmed 'Akifs wichtig, stehen aber ästhetisch angesehen wesentlich tiefer. Der knappe Raum gestattet es mir leider nicht, aus dem »Sefahat« so viele schöne Einzelheiten anzuführen, wie ich möchte und wie es dieses prachtvolle Werk verdiente. Nur ein paar besonders eindrucksvolle Motive muß ich erwähnen. Sie finden sich in den schon angeführten Gedichten »Mahalle qahwesi« und »Amin Alajy«. Bei beiden ist es der Schluß. Im ersten: die Gäste des Cafés haben die Nacht beieinander gehockt. Der Tag dämmert. Unter der Decke ist ein Schwalbennest. Die Schwalben erwachen und zwitschern. Was bedeutet ihr Gezitscher? Der Dichter versteht es: »Habt

¹⁾ Die zärtliche Liebe zu den Kindern und ein tiefes Verständnis für sie gehören überhaupt zu den schönsten Zügen der modernen türkischen Literatur.

ihr denn nicht auch ein trauliches Nest daheim, ihr Menschen? Weshalb sitzt ihr hier und vernachlässigt eure Familie, die doch das Höchste und Schönste auf Erden ist?« — Im zweiten: der fröhliche Kinderzug begegnet einem Wagen, in dem geschminkte Dirnen sitzen. Er will nicht ausweichen. Da tritt ein Mann vor und donnert die Dirnen an: »Macht Platz, ihr Gespenster der Vergangenheit: hier kommt die Zukunft!«

Man sieht: wenn Mehmed 'Akif auch kein Neu-Turaner ist, an einer Erneuerung des Türkentums im Sinne gesunder Männlichkeit arbeitet auch er. Nur sieht er das Ziel nicht im Mongolentum oder Seldschukentum, sondern in der schlichten Moral des rechtverstandenen alten Islam. Sein Ziel ist aber dasselbe. Ganz modern ist auch seine Sprache: sie ist von kristallener Klarheit. Reimkünste sucht er nie; er hat stets Reimpaare, handhabt aber die Reime mit solcher mühelosen Gewandtheit, daß seine Dichtungen trotz ihrer durchgängigen Länge nie ermüdend wirken.

Der charaktervolle Mann mit seinem klaren Kopf und seinem grundgütigen Herzen gehört zu den erfreulichsten Vertretern des modernen türkischen Schrifttums: er und Mehmed Emin sind seine guten Geister!

Dschelal Sahir.

Dieser zarte Poet ist 1883 in Konstantinopel geboren, war Mitarbeiter des Servet-i-Fünun, Lehrer des Französischen in Makriköi und Lehrer für Stil und schöne Literatur am Internen-gymnasium in Sambul. Zugleich war er im Ministerium des Auswärtigen angestellt.

Seine wichtigsten Werke sind die Gedichtsammlungen Bejaz Gölgeler (Weiße Schatten) 1907, Sijah (Schwarz) und der Gedicht- und Novellenband Buhran (Krisis) 1910.

Seine ersten Gedichte waren krankhaft zart und überromantisch; in den späteren Jahren, zumal nach der großen Erschütterung der Revolution, wurden sie etwas kräftiger im Ton und nahmen realistische Elemente auf. Aber er blieb der Dichter der Frauen und der Liebe. Er selbst hat sich einmal deshalb verspottet: er erbietet sich seinen Tadeln gegenüber, auch einmal von etwas anderem zu singen, von einem Veilchen zum Beispiel; aber schon